

УДК 272-726.2-788:[688.692:669.16]:551.524(44:492)"15"(092)
DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/his.2024.56.12465>

ДОМІНІК РОБЕН ДЕ СТЕНЕ. АБАТСТВО ОРВАЛЬ. ІСПАНСЬКІ НІДЕРЛАНДИ

Тарас БАТЕНКО

Верховна Рада України

вул. Михайла Грушевського, 5, м. Київ, 01008, Україна

e-mail: batenko.scientist@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-6588-2192>

На основі інформації з джерел та на основі вивчення камінних чавунних плит – фаєрбеків, що є цінними мистецькими та історичними артефактами, здійснено спробу дослідити історію та історичне значення абатства Орваль, одного з найвідоміших цистерціанських монастирів у Європі, а також роль Домініка Робена де Стене як його очільника. Абатство Орваль, засноване в 1132 році у бельгійській провінції Люксембург, стало важливим духовним і культурним центром середньовічної Європи. У статті проаналізовано період другої половини XVI ст., коли точилася боротьба за вплив на абатство між французькими королями та імператором Священної Римської імперії Карлом V.

Особлива увага приділяється постаті Домініка Робена де Стене, який був настоятелем абатства в критичний період його історії. Домінік Робен де Стене, відомий своїм реформаторським підходом, сприяв значному розвитку духовного життя абатства, а також укріпленню його економічної та політичної позицій. У статті досліджуються його внесок у відновлення та збереження монастирських традицій і становлення абатства як визначного центру залізорудної промисловості у Західній Європі.

Значну увагу приділено вивченню камінних чавунних плит з гербами абатів монастиря. Активне виготовлення і використання цих плит збігається з часом суворих зим у Європі, відтак вони можуть використовуватися як проксі-джерела для вивчення змін клімату в Західній Європі.

Під час підготовки статті використані базові принципи історичного та культурологічного пізнання. Зокрема автор застосував епіграфіку для декодування й інтерпретації надписів та символів на фаєрбеках, структурний аналіз для визначення фізичних характеристик плити, контекстуальний аналіз, картацію та датування.

Робота присвячена дослідженню та опису низки камінних чавунних плит, що були виготовлені у XVI–XVII ст. для ченців та абатів абатства Орваль. Крім цього, частину дослідження присвячено аналізу політичного та економічного життя регіону, де розташоване абатство.

Камінні чавунні плити були важливим атрибутом у побуті та культурі Західної Європи у період Малої льодовикової епохи, а абатство Орваль та землі навколо – визначним центром залізорудної промисловості Логарингії. Настоятелі абатства, серед яких варто відзначити персону Робена де Стене, зробили чимало для утвердження політичної та економічної незалежності абатства в період протистояння між Королівством Франція та іспанськими намісниками Нідерландів. Географічне положення абатства було як перевагою, так і недоліком монастиря, який виступав мішенню для сторін протистояння. Як наслідок, французькі війська двічі руйнували монастир, і після останнього випадку в 1793 р. він повернув ранг абатства лише у XX ст.

Ключові слова: Іспанські Нідерланди, абатство Нотр-Дам Орваль, чавунна промисловість, Герцогство Люксембург, фаєрбек

Герб абата Домініка Робена де Стене (фр. Dominique Robin de Stenay) (див. фото № 1), настоятеля Орвальського монастиря у 1563–1571 рр. Розміри: висота 85,5 см, ширина 91 см, глибина від 2,3 до 4 см (нерівність лиття). Вага 105 кг.

Камінна плита з ливарного цеху абатства Нотр-Дам Орваль (фр. L'abbaye Notre-Dame d'Orval) – цистеріанського монастиря, розташованого у Бельгії у Віллер-деван-Орваль (фр. Villers-devant-Orval) у провінції Люксембург на краю Арденнського лісу та на кордоні з Францією і Герцогством Люксембург.

Фаєрбек відлитий із дерев'яної моделі, що складалася з п'ятох вертикальних дощок із вирізаним гербом абата Домініка Робена де Стене; на гербі зображено дві зірки у супроводі гілки виноградної лози¹. Плита всяна арденнським орнаментом у вигляді дубових гілок із листям і жолудями.

Фото № 1

Абатство залишило для дослідників унікальну галерею чавунних камінних плит із гербами настоятелів монастиря XVI – XVIII ст. Камінна плита з гербом абата Домініка Робена де Стене, відлита між 1563 і 1571 рр., є однією з найстаріших в історії чавунної промисловості Валлонії. Плити з гербом настоятеля відливали вже у перші роки його керування монастирем, «карбування» плит практикувалося як правило до смерті абата, також вони могли з'явитися як перевидання й у пізніші роки. Аналогічна плита «Стене» розміщена у книзі Філіппа Палазі².

Старий монастир Орвальського абатства був заснований у 1070 р. бенедиктинськими монахами з Калабрії (Італія). У 1132 р. до них приєдналися монахи-цистеріанці з Шампані (Франція), і монастир перейшов під опіку цистеріанського ордену, або ордену Сіто (фр. Cîteaux). Землі, що належали Орвальському абатству, впродовж століть розтягнулися на понад 7 тис.

¹ Tillière Abbé. *Histoire de l'Abbaye d'Orval. Sixième édition. Revue et augmentée* (Gembloux : Imprimerie J. Duculot, éditeur, 1958): 261.

² Palasi Philippe. *Plaques de cheminées héraldiques. Histoire d'un support métallique des armoiries – fin XV–XX siècle* (Paris : Gourcuff Gradenico, 2014): 71.

гектарів на просторах Лотарингії, Люксембургу, Франції. Особливу величчю, можливо, основні прибутки абатству принесла сталеливарна промисловість.

На прикладі Орвальського абатства можна простежити, як у часи пізнього Середньовіччя монастирський інститут був на чолі цивілізації, являючи собою, за словами Ежена Віолле-ле-Дюка, «маленькі релігійні республіки». У Франції значення таких «релігійних республік» поступово втратило своє значення з формуванням абсолютної монархії.

Ненадійність кордону з Францією, з якою габсбурзька Священна Римська імперія з початку XVI ст. перебувала у стані війни й військово-політичного напруження, змусила абатство зосередити виробництво чавуну біля самих воріт свого монастиря. У часи політичного затишшя – отці активно орендували осередки залізної руди також у Лотарингії, а згодом у Франції. У 1529 р. ченці отримали окремий дозвіл від імператора Карла V і побудували доменну піч, із якої у 1530 р. була там відлита перша чавунна камінна плита. Невдовзі абатство Орваля збудувало печі для переробки залізної руди та виготовлення з неї зброї для потреб імперії³.

Найстарішим орвальським фаєрбеком є фрагмент чавунної плити з гербом абата Бодуена де Прессе (фр. Baudouin de Presseux, настоятель Орвальського монастиря у 1504–1530 рр.), відлитої ймовірно між 1530 і 1539 рр.⁴ Він являє собою відбиток не із суцільної дерев'яної матриці, а з кількох дерев'яних штампів, кожен із яких втискався окремо у піщано-глиняну суміш. Цей фрагмент сьогодні експонується у коридорах абатства. Його також подає Філіпп Палазі (див. фото № 2)⁵.

Фото № 2

³ Grégoire Paul-Christian. *L'Abbaye d'Orval au fil des siècles* (Metz : Serpenoise, 2002).

⁴ Rézette Michel. *Les taques de foyer et l'Abbaye d'Orval (Miroir de l'industrie sidérurgique à Orval)* (Virton, 2020): 17, 21.

⁵ Palasi Philippe. *Plaques de cheminées héraldiques...* 64.

Активне тиражування камінних чавунних плит як однієї з головних візитних карток Орвальського монастиря у Західній Європі почалося у роки політичної нестабільності, зумовленої протистоянням між Іспанією та Францією, а також релігійними війнами. Прикордонне розташування абатства, залізорудна діяльність якого вже в середині XVI ст. поширилася за межі Валлонії на басейни Лонгві й Меца у Лотарингії, щоразу підривало його релігійні та економічні основи.

Гострі політичні та економічні проблеми в абатства почалися після того, як Карл V домогся від Папи Римського права призначати потрібних йому осіб на церковні сани⁶. У 1555–1556 рр. Орвальське абатство двічі нехтувало заборону іспанського короля Карла V, одноголосно обираючи своїм настоятелем Ламбера де Вайне (фр. Lambert de Waignée, абат у 1555–1563 рр.). Тоді ж французькі війська оточили абатство з метою нав'язати вибір свого абата, призначеного королем Франції Генріхом II⁷. Лише у 1559 р., через п'ять років із часу першого обрання ченцями, Ламбер де Вайне офіційно очолив абатство. Щоправда, сталося це ціною насильного вилучення французами усіх товарів абатства у місцевостях довкола Мецу, за винятком провінцій Люксембург та Льєж в Іспанських Нідерландах⁸. Як пише історик-абат Тільєр, товари абатства було вилучено, зокрема, у важливому металургійному лотаринзькому басейні Лонгві (фр. Longwy), який включав також Лонгуйон (фр. Longuyon), Монмеді (фр. Montmédy), а також у Стене (фр. Stenay), Марвілі (фр. Marville) та інших містечках і селах, які подекуди називали «країною Мец» (фр. pays de Metz, місто з прилеглими територіями було приєднано до Франції за Генріха II)⁹ або ж іменували залізорудним «басейном Мец» (bassin de Metz)¹⁰. Ці факти говорять про те, що площа концесійних територій, якими управляло абатство Орваль на середину XVI ст., могла мати загальну довжину близько 100 км – від території самого абатства, через сучасний бельгійсько-люксембурзький кордон і, потенційно, аж до Меца. Площа розповсюдження орвальських чавунних камінних плит була в рази більшою від площі експлуатації руди ченцями. Це лівова частка всієї придатної площі розвіданих на той час осередків залізної руди у Лотарингії (бл. 115 000 гектарів, що простягаються на загальну довжину майже 100 км від бельгійсько-люксембурзького кордону і на південь від Нансі, до Пон-Сен-Вінсен (фр. Pont-St-Vincent) (див. карту 1930-х рр. на фото № 3)¹¹. Вочевидь, це пояснює стратегічне економічне зна-

⁶ Tillière Abbé. *Histoire de l'Abbaye d'Orval...* 118.

⁷ Ibid., 118–119.

⁸ Ibid., 119.

⁹ Ibid.

¹⁰ Lorraine Géographie. *Publiée avec le concours de quatorze collaborateurs (Société Lorraine des études locales dans l'enseignement public)* (Nancy : Éditions Berger-Levrault, 1937): 349.

¹¹ Ibid., 348.

чення абатства Орваль, яке упродовж кількох століть намагалися контролювати іспансько-нідерландські чиновники та фізично знищити французи.

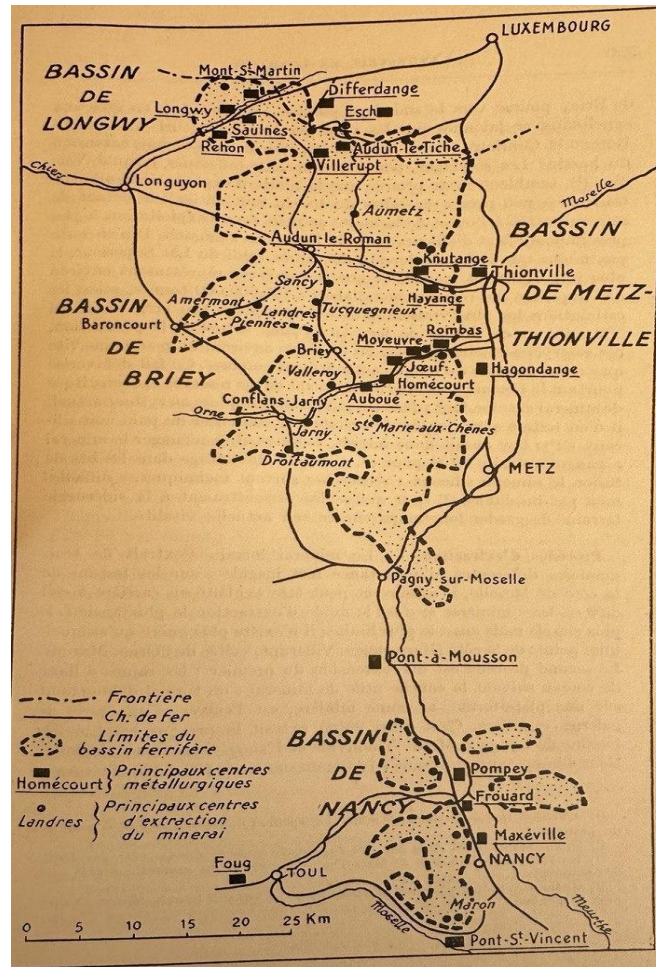

Фото № 3

Чавунна плита з гербом Домініка Робена де Стене, наступника Ламбера де Вайне, вийшла у серійне виробництво і широке географічне подорожування після 1563 р. і мала, поряд з іншими продуктами залізорудної промисловості, символізувати економічне піднесення абатства. Рівно ж, це перша орвальська плита, відлита із суцільної дерев'яної моделі, вирізаної на п'яти дошках.

Робен де Стене походив із дворянського лотаринзького роду і був обраний абатом у час розквіту монастиря. Більшість абатів у монастирях були шляхетського походження, серед них є представники княжих родів. Маючи ряд застережень, зокрема щодо його лотаринзького походження, а також користуючись правом імператорського втручання і нагляду за виборами церковних служителів, тодішній губернатор (нідерл. *landvoogd*) австрійських та іспанських Нідерландів Маргарита Пармська (фр. *Marguerite de Parme*

(1522–1586 рр.), позашлюбна донька імператора Карла V), затвердила цей вибір лише з другої спроби^{12, 13}.

Абат Робен де Стене був відомий тим, що допомагав місцевому населенню, виснаженому війнами та голодом¹⁴. За час його правління гугеноти оточували абатство Орваль і розорювали довколишні католицькі релігійні місця, як, скажімо, не пощастило сусідньому абатству Сен-Юбер (фр. *Abbaye de Saint-Hubert*), яке належало до єпархії Льеж¹⁵. Через рік після смерті Робена де Стене абатство знову зіткнулося з проблемою його затвердження іспанським королем. Лише у 1576 р. Філіпп II затвердив вибір абатом Ламбера де Віллера (фр. *Lambert de Villers*, абат у 1576–1588 рр.). У цей період була відлита вишукана чавунна камінна плита з його гербом, датована 1576 р. (див. фото № 4)¹⁶.

Фото № 4

Активне тиражування камінних чавунних плит із гербами абатів монастиря збігається з часом суворих зим у Європі, зокрема у період 1564–1667 рр. Саме з плити із гербом Домініка Робена де Стене Орвальське абатство фактично відкрило ринок чавунних плит для додаткового обігріву житла, попит на які зростав з огляду на кілька суворих, стресових холодних зим, що пережила Західна Європа. При тім у 1560-х рр. кількість доменних печей в Іспанських Нідерландах, як і видобування вугілля в регіоні, зменшились унаслідок економічної та політичної кризи в Австрійсько-Іспанських Нідерландах.

У XVI ст. з ливарних цехів Орваля виходили великоформатні плити з ликами святих, а також великі фаєрбеки з гербом імператора Карла V. Відомі

¹² Grégoire Paul-Christian. *L'Abbaye d'Orval au fil des siècles*, 151.

¹³ Tillière Abbé. *Histoire de l'Abbaye d'Orval...* 120.

¹⁴ Rézette Michel. *Les taques de foyer et l'Abbaye d'Orval...* 32–33.

¹⁵ Tillière Abbé. *Histoire de l'Abbaye d'Orval...* 120–121.

¹⁶ Palasi Philippe. *Plaques de cheminées héraldiques...* 74.

також пізніші чавунні плити з гербами настоятелів Орвальського монастиря, серед яких виділимо плиту з гербом абата Бернара де Монгайяра (фр. Bernard de Montgaillard, абат у 1605–1628 рр.), датовану 1607 р. (див. фото № 5)¹⁷. Монгайяр, як симпатик Католицької ліги, був противником короля Генріха IV, згодом як релігійний дисидент переїхав у Антверпен і Брюссель і став одним із радників (придворним проповідником) австро-іспанських губернаторів Нідерландів; призначений ерцгерцогом Альбертом абатом Орваля (унікальний випадок в історії абатства), Монгайяр відіграв роль реформатора¹⁸. Після Монгайяра відомі плити з гербами таких настоятелів: Лоран де Ларош (фр. Laurent de Laroche), абат у 1628–1638 рр.; Генрі де Межан (фр. Henri de Meugen), абат у 1639–1668 рр.; Шарль де Бенцерат (фр. Charles de Bentzeradt), абат у 1668–1707 рр.; Менн Ефлер (фр. Menne Effleur), абат у 1757–1764 рр.; Етьєн Шолтю (фр. Etienne Scholtus), абат у 1765–1787 рр. Із 20 настоятелів монастиря у період із 1530 р. і до Французької революції лише 9 удостоїлися чавунних камінних плит із власними гербами¹⁹.

Фото № 5

Війни стояли на заваді розвитку абатства. У 1637 р., під час Тридцятилітньої війни, воно було розграбоване та спалене французькими найманцями. Однак після завершення Тридцятилітньої війни абатство знову переживає відродження. Цистеріанські отці Орвеля за наказом Людовика XIV побудували нову важливу доменну піч Дорлон (фр. Dorlon) в залізорудному басейні Лонгві у Лотарингії для виготовлення зброї; у 1704 р. заводи Орваля і Дорлон

¹⁷ Palasi Philippe. *Plaques de cheminées héraldiques...* 89.

¹⁸ Tillière Abbé. *Histoire de l'Abbaye d'Orval...* 127–128.

¹⁹ Rézette Michel. *Les taques de foyer et l'Abbaye d'Orval...* 17.

були об'єднані. До самого кінця правління короля Людовика XVI ченці Орваля орендували доменні печі у Королівстві Франція, а згодом доменна піч Дорлона діяла на правах концесії до кінця XIX ст.²⁰

Незважаючи на міждержавні та геополітичні військові катаклізми, упродовж XVI–XVIII ст. Орвальське абатство залишалося одним із центрів чавунної промисловості у Західній Європі, якому довгий час вдавалося задовольняти потреби у виготовленні товарного заліза і зброї як для Священної імперії, так і для Королівства Франція. Із бухгалтерських книг Орваля відомо, що монахи використовували чавунні плити як оплату натурою і розширювали географію їх доставок. Відомо, що Орваль для виконання замовлень міг залучати 30 ливарників, 400 заготівельників лісу і 35 вугільників, які разом виготовляли в рік півмільйона фунтів чавуну²¹.

Попит, зокрема на чавунні камінні плити, не падав, особливо це стосується кліматичного періоду, відомого як «мінімум Маундера». Із цього, одного з найхолодніших етапів Малого льодовикового періоду, відома своєю художньою довершеністю чавунна плита у дусі янсенізму*, якого дотримувалися у той час отці Орваля (див. фото № 6). Час, коли її відливали, приблизно між 1680 і 1720 рр. Її розміри 106 на 90 см, глибина 5 см, вага 176 кг. На плиті зображено алегорію чотирьох богословських чеснот.

Фото № 6

²⁰ Moine Jean-Marie. *Les barons du fer. Les maîtres de forges en Lorraine du milieu du 19e siècle aux années trente. Histoire sociale d'un patronat sidérurgique* (Nancy : Presses universitaires de Nancy, 1989): 21, 25.

²¹ von den Driesch Karlheinz. *Handbuch der Ofen-, Kamin- und Takenplatten im Rheinland* (Köln : Rheinland-Verlag GmbH, 1990): 56.

* Янсенізм – богословська течія, яка розвивалася із середини XVII до XVIII століття, головним чином у Франції. Антуан Арно (1612–1694) і Блез Паскаль (1623–1662) були впливовими філософами та богословами цієї доктрини. Людовик XIV і його наступники вважали янсеністів ворогами монархії та переслідували прихильників цієї течії.

Чотири жінки, по дві з обох боків медальйона, тримають емблеми чеснот: ліворуч – Сила (спирається на колону) і Справедливість (тримає меч), праворуч – Поміркованість (тримає чашу) і Розсудливість (тримає дзеркало і змію). У медальйоні жінка за Віру покладається на якір для Надії та тримає палаюче серце для Милосердя. Вуаль, що вкриває її обличчя, означає, що ніхто не може дивитися божественній красі в обличчя. Вгорі, у славі, божественна тетраграма на івриті, Яхве. Девіз «ARDENT.AMANS.SPE.NIXA.FIDES», що означає «Віра, заснована на Надії, сяє від вогню Милосердя», знаходиться на вершині всіх книг янсеністів.

Ще одна плита у дусі янсенізму датується 1692 р., періодом «пізнього Маундера» Малого льодовикового періоду (див. фото № 7). Її розміри: ширина 81 см, висота 75 см, глибина близько 4 см. У центральному медальйоні представлено священне серце Святого Духа, дві руки, що скріплюють якір. Напис «HOC FAC ET VIVES» означає: «Зроби це, і ти будеш жити».

Фото № 7

На думку дослідника абатства Поля-Крістіана Грегуара (фр. Paul-Christian Grégoire), з кінця XVII ст. сталеливарна промисловість Орваля посідала перші місця за кількістю продукції у Західній Європі, що дозволило ченцям абатства збагатитися і майже повністю перебудувати свій монастир²². У 1793 р. абатство було знову повністю спалене французькими військами та невдовзі припинило діяльність. Від старого готичного монастиря залишилася лише частина стін і литі чавунні плити, що не піддалися впливу революційного часу. У 1935 р. Орваль знову повернув собі ранг абатства. Те, що за 150 років абатство двічі знищували французькі війська, говорить про стратегічне значення монастиря у розвитку сталеливарної промисловості Західної Європи.

²² Grégoire Paul-Christian. *L'Abbaye d'Orval au fil des siècles*.

REFERENCES

- Grégoire, Paul-Christian. *L'Abbaye d'Orval au fil des siècles*. Metz: Serpenoise, 2002 [in French].
- Lorraine, Géographie. *Publiée avec le concours de quatorze collaborateurs (Société Lorraine des études locales dans l'enseignement public)*. Nancy: Éditions Berger-Levrault, 1937 [in French].
- Moine, Jean-Marie. *Les barons du fer. Les maîtres de forges en Lorraine du milieu du 19e siècle aux années trente. Histoire sociale d'un patronat sidérurgique*. Nancy: Presses universitaires de Nancy, 1989 [in French].
- Palasi, Philippe. *Plaques de cheminées héraldiques. Histoire d'un support métallique des armoiries – fin XV–XX siècle*. Paris: Gourcuff Gradenico, 2014 [in French].
- Rézette, Michel. *Les taques de foyer et l'Abbaye d'Orval (Miroir de l'industrie sidérurgique à Orval)*. Virton, 2020 [in French].
- Tillièrre, Abbé N. *Histoire de l'Abbaye d'Orval. Sixième édition. Revue et augmentée*. Gembloux: Imprimerie J. Duculot, éditeur, 1958 [in French].
- von den Driesch, Karlheinz. *Handbuch der Ofen-, Kamin- und Takenplatten im Rheinland*. Köln: Rheinland-Verlag GmbH, 1990 [in German].

DOMINIC ROBEN DE STENE. ORVAL ABBEY. THE SPANISH NETHERLANDS

Taras BATENKO

Verkhovna Rada of Ukraine

5 Mykhaila Hrushevskoho str., Kyiv, 01008, Ukraine

e-mail: batenko.scientist@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-6588-2192>

Based on information from sources and the study of cast iron firebacks, which serve as valuable artistic and historical artifacts, an attempt has been made to investigate the history and historical significance of Orval Abbey, one of the most renowned Cistercian monasteries in Europe, as well as the role of Dominique Robien de Stene as its leader. Orval Abbey, founded in 1132 in the Belgian province of Luxembourg, became an important spiritual and cultural center of medieval Europe. The article analyzes the period of the second half of the 16th century, when there was a struggle for influence over the abbey between the French kings and Emperor Charles V of the Holy Roman Empire. Special attention is given to Dominique Robien de Stene, who was the abbot during a critical period in its history. Dominique Robien de Stene, known for his reformist approach, significantly contributed to the development of the abbey's spiritual life, as well as to strengthening its economic and political positions. The article explores his contribution to the restoration and preservation of monastic traditions and the establishment of the abbey as a prominent center of the iron ore industry in Western Europe.

Significant attention is also paid to the study of cast iron firebacks with the coats of arms of the abbots of the monastery, whose active use and production coincided with the harsh winters in Europe. This serves as further evidence that cast iron firebacks can be used as proxy sources for studying climate changes in Western Europe.

The preparation of the article is based on the fundamental principles of historical and cultural knowledge. The author employs epigraphy to decode and interpret inscriptions and symbols on firebacks, structural analysis to determine the physical characteristics of the plates, contextual analysis, mapping, and dating.

The work is dedicated to the research and description of a series of cast iron firebacks made in the 16th–17th centuries for the monks and abbots of Orval Abbey. Additionally, part of the research is devoted to the analysis of the political and economic life of the region where the abbey is located.

Cast iron firebacks were an important attribute in the everyday life and culture of Western Europe during the Little Ice Age, and Orval Abbey and the surrounding lands were significant centers of the iron ore industry in Lorraine. The abbey's abbots, notably Robien de Stene, did much to establish the political and economic independence of the abbey during the period of confrontation between the Kingdom of France and the Spanish governors of the Netherlands. The geographical location of the abbey was both an advantage and a disadvantage, making the monastery a target for opposing sides. As a result, French troops destroyed the monastery twice, and after the last instance in 1793, it regained its abbey status only in the 20-th century.

Keywords: Spanish Netherlands, Abbey of Notre Dame Orval, iron industry, Duchy of Luxembourg, fireback

Стаття надійшла до редколегії 15.03.2023

Стаття прийнята до друку 25.03.2023